

НЯКОИ ПРОБЛЕМИ ПРИ ИНТЕГРИРАНОТО ОБУЧЕНИЕ НА ДЕЦА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ В ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНИТЕ УЧИЛИЩА И ДЕТСКИТЕ ГРАДИНИ

Магдалена Илева

С промените в нормативните актове в системата на Народната просвета в Р България през 2003 г. и с приемането на Наредба № 6 за обучението на деца със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания, както и на Национален план за интегриране на деца със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания, започва процесът за поетапно въвеждане и осъществяване на **интегрирано обучение**. То представлява дневна форма на обучение на деца и ученици със специални образователни потребности по индивидуална програма за обучение и развитие в общообразователни детски градини и училища (1, 3). **Деца със специални нужди** пък наричаме тези, които изпитват затруднения в постигането на държавните образователни изисквания за съответната група в детската градина или за съответния училищен клас, като причина за това е едно от следните състояния: сензорно увреждане (зрително или слухово); умствена изостаналост (интелектуална недостатъчност); физическо увреждане; езиково-говорно нарушение; обучителни трудности (дисграфия, дислексия, дискалкулция); множество увреждания (1, 3).

В резултат на реформата в образователната политика, насочена към развитие на интегрираното обучение, през 2006–2007 година в детските градини и в общообразователните училища се обучават интегрирано 4400 деца и ученици със специални образователни потребности, които се подпомагат от 700 ресурсни учители и специалисти. Открити са 28 ресурсни центъра в подкрепа на интегрираното обучение и възпитание на тези деца (5). С всяка изминала година се разраства дейността на ресурсните центрове. Увеличава се броят на специалистите, работещи в тях, а също и този на децата в неравностойно положение, които се обучават наравно с връстниците си в масовите детски заведения. Пред участниците в интегрираното обучение обаче все още се изправят редица въпроси и **проблеми**, които се явяват препятствие в съвместната им дейност. Затова настоящото изследване се насочва към проучване и

очертване на някои от съществуващите проблеми, като се предполага, че установяването и представянето им, биха помогнали за тяхното разрешаване.

Обект на изследването са децата със СОП, включени в интегрирано обучение в общообразователно училище или детска градина.

Предмет на изследване са проблемите, които съпътстват както обучението им, така и тяхната интеграция в условията на социалната среда.

Цел на изследването: Да се очертаят някои от проблемите, които възникват при интегрираното обучение на децата със специални образователни потребности.

От така формулираната цел произтичат следните *задачи*: 1. да се установят проблемите, съпътстващи пребиваването на децата в училище и в детската градина с помощта на емпирично изследване, като се проучи мнението на участниците в този процес относно съществуващите проблеми; 2. да се предложат варианти за разрешаването и преодоляването им.

Хипотеза: Голяма част от децата със специални образователни потребности се обучават успешно в масовите детски градини и училища, други дори не успяват да се адаптират, а трети учат все още по индивидуални програми в домовете си. Съществуват доста проблеми, свързани с интегрираното обучение, а разрешаването им е предпоставка за постигане на по-добри резултати в работата.

Методите, послужили за реализирането на изследването, са: проучване на нормативната уредба и на специализираната литература, свързани с разглежданата тема, наблюдение, анкета, беседа.

Изследването включва 50 специални педагози, от които 25 възпитатели от Дневен център, чиято цел е да подготвят децата и да ги насочват за обучение в масови детски заведения и 25 ресурсни учители, които помагат на децата със СОП и на учителите от общообразователните училища и детски градини при техните взаимоотношения и взаимодействия в процес на възпитание и образование; 25 учители от масови детски градини и училища. Контингент на настоящото проучване също така са 40 родители на деца със СОП, от които 20 на деца, посещаващи специализирани институции и 20 на такива, посещаващи масови детски заведения; 10 деца с увреждания от общообразователни институции. В изследването се включиха и 70 деца, в чиито групи или класове се обучават деца със СОП и 70 родители, на които децата се обучават заедно с деца с увреждания. Приема се, че участниците в интегрираното обучение биха могли да посочат съществуващите проблеми в този процес. Те

като преки участници и потърпевши от неразбориите в образователната система, засегнати пряко от трудностите и неизяснените въпроси, биха посочили и адекватни решения.

Изследването първоначално се насочва към проучване компетентността на участниците в него относно интегрираното обучение, а също така и отношението им към тази реформа в образоването. Оттук става ясно, че всеки един от тях (100%) е запознат със значението и съдържанието на интегрираното обучение на децата със СОП. Тези резултати обаче не отразяват мненията на децата, понеже се счита, че понятията са сложни за тях. Но въпреки това, те имат доста логични обяснения по този въпрос.

Установява се също, че участниците в изследването не се противопоставят на идеята всички деца да имат равен достъп до образование. Дори я подкрепят. Обаче смятат, че все още съществуват проблеми, които вероятно ще бъдат разрешени занапред. Считат за необходимо всеки член на обществото, а не само учителите да е наясно със своята роля в процеса на промяна и да я изпълнява. Споделя се и мнение, че е необходимо да има подбор на деца за интегрирано обучение. Причина за това е, че на някои от тях този вид включване може да не повлияе добре.

Съгласно текста на Закона за народната просвета (чл. 21 и чл. 27) и Правилника за прилагането му (чл. 10), децата със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания се приемат в детските градини и училища. Експертите от регионалните инспекторати по образование имат за задача да издирват тези деца и да ги насочват към подходяща за тях масова институция, в която да се обучават. Според законите разпоредби, подрастващите могат да постъпят в специализирано заведение, когато всички други възможности за възпитание и образование са изчерпани или при писмено изразено желание на родителите или настойниците (ЗНП, чл. 21, ал. 3 и 4).

Може да се каже, че специалистите изпълняват задълженията си, споменати в закона, но въпреки нежеланието на някои родители, се налага децата им да ходят на училище, а „не са подходящи”. Като доказателство за това можем да посочим резултатите от емпиричното изследване, от което става ясно, че 5% от анкетираните родители не желаят децата им да бъдат възпитаници на масовите учебни заведения. Считат, че не е подходящо при условие, че не могат да се самообслужват, не са се научили да говорят, а и не умеят да спазват необходимата дисциплина (причина за това обикновено е тежко умствено увреждане), подраст-

ващите да посещават училища, в които няма кой да се грижи за тях и да им отделя постоянно внимание. Наблюденията показват, че тези деца наистина не осъзнават какво вършат и постъпките им могат да се окажат фатални, ако не са под постоянното наблюдение на възрастен. Родители смятат, че детето им също може да пречи и на останалите деца, като посочват следните причини: издаване на звуци, хиперактивност, агресия и други. Това мнение споделят и специалните педагози. Но има родители (95%), които са амбицирани и са водени от желание децата им, независимо от проблемите си, да посещават масовите учебни заведения. Те смятат, че учителите са длъжни да се грижат както за възпитанието и обучението на техните деца, така и за безопасността им.

Родителите на деца, които се обучават заедно със свои връстници със специални образователни потребности, споделят, че понякога децата с увреждания пречат на уроците и разсейват останалите. Те не се противопоставят на интеграцията на деца с проблеми в развитието, но 83% от тях считат, че трябва да има подбор при настаняването на тези деца в масови заведения. Споделят също, че собствените им деца имитират поведението на връстниците си с увреждания, когато имат гости у дома, или когато не желаят да изпълняват поръченията на възрастните. Останалите родители на деца в норма (17%) не споделят мнение по този въпрос.

Изследването се насочва към анкетно проучване, проведено с педагозите от Дневен център, Ресурсен център, както и с тези от детски градини и училища, вследствие на което става ясно, че според 55% от възпитателите в Дневен център и 70% от ресурсните учители интегрираното обучение е подходящо за децата със специални образователни потребности. По време на беседа обаче споделят, че не всички деца могат да бъдат включени в интегрирано обучение. Според тях е необходимо да има подбор. Считат, че деца, при които няма развита реч или имат тежки умствени увреждания, не бива да се включват в обучението в масовите училища. Може да се отбележи, че 12% от възпитателите и ресурсните учители предполагат, че за тези деца детската градина вероятно е подходяща, но до толкова, че да се социализират, избягвайки изолацията в семейна среда, а училището би им подействало стресиращо.

От проведената анкета става ясно, че и учителите от масовите детски градини и училища не се противопоставят на интегрираното обучение на децата със специални образователни потребности и смятат, че е подходящо за тях (100%), но предпочитат да няма такива в тяхната

група или клас. В беседа споделят, че ги затруднява работата с трудни деца и се надяват изцяло на помощ от ресурсните учители. Също така оценят необходимостта от асистенти, които да помагат на децата или да ги придружават, когато това е необходимо. Позволяват си да съветват родителите да предпочитат специализирани заведения за своите деца с проблем, защото са по-подходящи и имат по-добри условия за работа с деца с увреждания.

Ресурсните учители пък споделят, че педагозите от масовите детски заведения ги „ползват за бавачки” на децата със специални образователни потребности (това се отчита като проблем и в наръчника „Интегрирано обучение”) и обикновено бързат да ги отведат при тях, понеже детето „се чувства добре с ресурсния учител”, или пък, защото ресурсните учители са обучени да работят с проблемни деца и „им действат успокояващо”. Педагозите в масовите училища не са подготвени да работят с подрастващите, които се нужаят от специално внимание и грижа, това заявяват 69% от родителите на деца със специални образователни потребности и 87 % от специалните педагози (възпитатели в Дневен център и ресурсни учители). Някои обаче – 20% от родителите и 31% от специалните педагози считат, че дори да се обучат, учителите в детските градини и в училищата, ще се затрудняват, защото не им се предоставят необходимите условия за индивидуална работа с децата.

Наблюденията сочат, че възпитателите в детската градина и началните учители успяват да се справят, като организират по подходящ начин работата си. Например дават самостоятелни задачи на децата от групата или класа, докато обясняват на детето със специални образователни потребности урока или тази част от него, която го затруднява, или пък поставят самостоятелна задача на детето с проблем в развитието от индивидуалния му план за обучение, докато преподават на останалите деца. Може да се каже и че успяват да адаптират преподавания материал според потребностите и в повечето случаи ограничените възможности на детето. Това мнение се споделя и от ресурсните учители.

Индивидуалният план на децата със специални образователни потребности се изготвя в екип от различни специалисти, като в този екип участват и учителят от масовото училище или детска градина, и ресурсният учител. Когато дейностите по плана са съгласувани и се работи по тях от двамата педагози, резултатите са добри. Впечатление прави, че децата също се чувстват по-спокойни и знаят своите задължения. Те успяват да се справят (доколкото могат) с поставените им задачи.

Учителите от средния курс на образование обаче не полагат усилия да работят индивидуално с децата със специални образователни потребности и изцяло разчитат на ресурсните учители (което се споделя от 35% от ресурсните учители, както и от 55% от учители в масовото училище). Отчита се, че трудният учебен материал доста затруднява децата с увреждания, а ресурсните учители невинаги имат необходимото време, за да успеят да ги подготвят за класни и контролни работи, ако не работят в синхрон с тях и преподавателите. Нежеланието да се адаптира материалът към нивото на детето с проблем (което се споделя от 97% от ресурсните учители), нежеланието да му се помага по време на часа от учителя по конкретния предмет (подчергано като проблем от 53% от ресурсните учители) пречи и на добрата подготовка на подрастващите, като формира у тях и нежелание да посещават учебните часове, поради несправяне с материала.

Казаното дотук потвърждава мнението на 98% от родителите и на 85% от специалните педагози, че учителите в масовите детски заведения не са подготвени да работят с деца със специални образователни потребности. Неумението или нежеланието им да бъдат партньори в обучението на подрастващите с проблеми затруднява постигането на добри резултати от страна на учениците, както и спомага за отпаднето им от училище заради ниско самочувствие и усещането за несправяне с учебния материал. Това се определя като проблем и от 15% от децата със специални образователни потребности.

С подрастващите със специални образователни потребности се провежда беседа, за да се изясни отношението им към масовото училище и масовата детска градина. Резултатите сочат, че там те намират приятели, имат възможност да общуват с повече хора. Посещаващите детска градина деца споделят, че има много техни връстници, с които могат да си играят, а в къщи играят само с мама и татко, на които пък играта бързо им омръзва. Показват любимите си играчки, назовават имената на своите добри приятели, бързат да кажат стихчето, което скоро са научили от учителката. Единственото нещо, което не им харесва е, че госпожата не ги води на разходка с другите деца, те не ходят на театър и на никакви мероприятия, които се провеждат извън занималнята, заради това, че са трудно подвижни или защото са различни от другите. Техни връстници от групата бързат да се похвалят с уменията си да се грижат за своите другарчета и макар че са различни от тях, ги приемат и им помагат. Учат ги да играят, разказват им за своите семейства, за приятелите си извън детската градина.

Оттук можем да обобщим, че в масовите детски заведения децата отново са изолирани заради това, че са различни от другите. Грижата за тях затруднява възрастните. Присъствието им в детската градина или в училище променя дейността на учителя не само по посока адаптиране на учебния материал. Всеки педагог трябва да промени до известна степен ролята си и своята позиция, които е заемал и изпълнявал до момента. Децата пък са по-адаптивни. За тях и детето с увреждане е също дете. То обича да играе, любопитно е. Те приемат своите връстници и се опитват да ги включат в детския екип и да им помогнат да се справят с препятствията в живота.

Децата със специални образователни потребности в училищна възраст в беседа споделят както желанието си да ходят на училище, така и очарованието си от училищната среда, от контактите с различни хора, които тя им осигурява. Признават проблемите с ученето, но смятат, че ако се трудят повече, ще ги преодолеят. Доволни са от своите учители. Добронамерени обикновено (в зависимост от увреждането, разбира се) са към своите съученици, които от своя страна също ги приемат и им помагат.

Трябва да се отбележи, че има и деца, които са изолирани в своите домове и не са се срещали със свои връстници. В Националния план за интегриране на децата със СОП и/или с хронични заболявания в системата на Народната просвета се отчита, че значителен брой деца с увреждания не получават образование или се обучават в домовете си чрез индивидуална форма на обучение. Така те са лишени от възможността да общуват със своите връстници, да бъдат самостоятелни и равнопоставени. В резултат на това голяма част от техните възможности и социалните им умения остават недостатъчно развити (3). Това се отнася и до децата с физически увреждания, но със запазен интелект. Недостъпната архитектурна среда спомага за тяхната социална изолация, според 92% от педагозите. Родителите им нямат желание те да посещават масово учебно заведение и предпочитат индивидуалното обучение в домашна обстановка, защото ако трябва да обслужват децата си в училище, няма да могат да ходят на работа. Тук отново се споделя необходимостта от назначаване на асистенти, които да се грижат за децата през деня, но се предвиждат и трудностите за пренасяне от едно на друго място на децата в инвалидни колички. Водещо значение при желанието тези деца да се обучават в дома си има и срамът на някои родители, че децата им са различни от другите.

Като съществуващи проблеми при интегрираното обучение на децата със специални образователни потребности участниците в проучването посочват: липса на подбор на деца; задължаване на родителите им да ги записват в масови учебни заведения, въпреки нежеланието си, защото смятат, че е невъзможно децата да се адаптират и заради липсата на безопасна среда и постоянна грижа; желанието на други родители децата им да се интегрират, въпреки невъзможността за това, поради тежко заболяване или тежка степен на увреждане; срамът на деца и родители от това, че са различни от другите; мнението, че децата със СОП пречат на връстниците си по време на занятията и учебните часове; нежеланието и неумението на някои педагози да работят с тези деца; липса на работа в екип; трудният учебен материал и липса на адаптирани учебници и помагала. И след като вече са очергани и обсъдени тези проблеми, изследването се насочва към предлагане на варианти за разрешаването им. За целта се дава възможност на участниците сами да посочат начини за преодоляването им.

Резултатите от проучването показват, че според 76% от педагозите (ресурсни учители, възпитатели и учители в общообразователни училища и детски градини) е добре децата със СОП да бъдат интегрирани, но не на всяка цена. Смятат, че за тези, които не са подходящи за включване в масово детско заведение, има алтернативни специализирани институции, в които в никакъв случай децата не са изолирани от социалната среда. Като пример се посочват Дневните центрове, Рехабилитационните центрове, специализираните детски градини и помощните училища, където освен почасова, се предлага и дневна грижа за подрастващите. Споделя се мнението, че е по-добре да се прецени, че детето не е подходящо да посещава детска градина или училище от комисиите към регионалните инспекторати по образование още в самото начало, отколкото впоследствие системата на образованието да ги изключва. На това мнение са и общо 89% от родителите на деца в норма, които се учат заедно с деца със специални образователни потребности. По този въпрос 20% от учителите споделят мнение, че детето трябва да се включи в масово обучение на всяка цена, а времето ще покаже дали има смисъл от това. Останалите 4% от педагозите и 11% от родителите не могат да преценят кое да предложат като по-добър вариант.

Счита се, че децата трябва да се обучават, но срамът на родителите, а и детският срам пречат на посещенията им в училище и в детската градина. Поради това всички участници в проучването са единодушни, че когато обществото е информирано по проблемите на семействата, в

които се отглеждат деца със СОП, както и относно интегрираното обучение, този проблем ще отпадне.

Осигуряването на достъпна и безопасна среда на децата е проблем, който съществува от години. Той вероятно скоро ще бъде разрешен. Наблюденията и разговорите с родители показват, че в някои училища и детски градини родителите с общи усилия успяват да пригледат условията, за да бъдат подходящи за пребиваването на децата им там. Понякога събират пари, за да се закупят подходящи технически средства и дидактични материали.

По време на изследването се дават предложения учителите от масовите детски заведения да бъдат обучавани, за да са адекватни в работата с децата със специални образователни потребности.

За разрешаване на част от установените в проучването проблеми, се включват ресурсните центрове в страната. В тях се провеждат информационни срещи с родители на деца със специални образователни потребности. Родителите се обучават как да се грижат за децата си, могат да получат съвети от специалисти по различни въпроси; осъществява се семейно консултиране от добре подготвени психолози и социални работници. Организиран се дейности, стимулиращи взаимодействията и взаимоотношенията между родители, учители и деца. От тази учебна година се провеждат и обучения с учители от общообразователните училища и детски градини. Обществото се информира по всички въпроси, засягащи интегрираното обучение чрез медиите. В работата обаче постоянно възникват различни проблеми, които чакат своето разрешаване. Това е неизбежно, но е важно да се знае, че когато обучаваме деца със специални образователни потребности, трябва да сме наясно, че някои наши цели могат да се постигнат само с алтернативни способности. Всеки ден се учим на нови варианти за обучение на всички деца, без значение, че са различни от другите. Те също искат да живеят и да се развиват като нас.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Вълкова, З.* Интегрирано обучение – наръчник.
2. Закон за народната просвета. Библиотека закони – АПИС. Т. 4, р. 1, № 10.
3. Национален план за интегриране на деца със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания в системата на народната просвета.

4. Правилник за приложение на закона за народната просвета. Библиотека закони – АПИС. Т. 4, р. 1, № 11.
5. Стратегия за детето 2008–2018.

НЯКОИ ПРОБЛЕМИ ПРИ ИНТЕГРИРАНОТО ОБУЧЕНИЕ НА ДЕЦА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ В ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНИТЕ УЧИЛИЩА И ДЕТСКИТЕ ГРАДИНИ

МАГДАЛЕНА ИЛЕВА

Резюме

В статията се представят някои от проблемите, съпътстващи обучението на децата със специални образователни потребности. Проучва се мнението на родители, деца и педагози относно интегрираното обучение и се предлагат варианти за позитивна промяна в тази област.

Ключови думи: интегрирано обучение, деца със специални образователни потребности, проблеми.

SEVERAL PROBLEMS WITH INTEGRATED EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS AT THE SCHOOLS AND KINDERGARDENS

MAGDALENA ILEVA

Summary

The purpose of the report is to present some of the problems that exist in educating children with special educational needs. The survey refers to exploring the opinion of pedagogues, parents and children who take part in this process and also to reflect their suggestions for positive change in this area.

Key words: integrated education, children with special educational needs, problems.